

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Моника Богданова, СУ "Св. Кл. Охридски"

на

докторска теза : "Арттерапията като творчески процес. Визуални модели на експресия и комуникация при лица с двигателни увреждания, интелектуални затруднения и аутизъм"

Автор: Вяра Колчова Границка

Научен ръководител: проф. д. изк. Петер Цанев

Представеният за рецензиране дисертационен труд на Вяра Границка е посветен на арттерапията като творчески процес, очертавайки визуалните модели на експресия и комуникация при лица с двигателни увреждания, интелектуални затруднения, и аутизъм. Трудът се състои от 174 страници основен текст и се отличава с балансирана структура, съставена от увод, две глави, библиография, две приложения, а така също и 106 литературни източника.

Представен е и автореферат от 51 стр., завършващ с приноси и списък на публикациите по дисертационната тема.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Вяра Границка е редовен докторант в НХА. По процедурата няма нарушения, а представеният комплект от документи е съобразен с Правилника за развитие на академичния състав на НХА.

Завършила НХА с образователна степен "магистър", специалност графика през 1997 г., професионалните и научно-изследователски интереси на Вяра Границка са свързани с провеждане на арттерапевтична работа както с деца, така и с деца и младежи с увреждания. В тази сфера са както основните ѝ публикации, така и нейната реализация досега – в момента тя работи като ръководител проект и арттерапевт в СИЦ "Каритас-София".

2. Актуалност на тематиката

Дисертацията е посветена на актуален и не толкова разработен в българската теория проблем – арттерапията като творчески процес.

Изследователските усилия на докторанта са насочени към отдавна провокиран диспут, чийто отговор вероятно зависи от професионалната рамка, подготовка и особеностите на

участниците в процеса, а именно: "Дали изкуството само по себе си лекува или лечебната му сила се дължи на творческия процес?" (с. 167).

Актуалността се определя от необходимостта да бъдат преосмислени подходите към децата и младежите с увреждане, въвеждайки изкуството като мета-език.

Значимостта на разработката е свързана с направените препоръки (основани на 3-годишен опит) за изграждане на ефективна работна среда, основана на специфичните особености на трите групи изследвани лица. От друга страна, социално-педагогическата и художествено-творческа дейност с деца и младежи с увреждане се нуждае от съвременна визия, която да съответства на новите реалности, да подпомогне преодоляването на предизвикателствата, пред които са изправени те. Именно участието им в арттерапевтичен процес и възможността за (творческа) изява ги прави пълноценни личности, които усещат своята значимост и потенциал.

Визията за арттерапията като творчески процес изисква и конкретизиране на основните визуални модели на експресия и комуникация, специфични за лицата с двигателни увреждания, интелектуални затруднения и аутизъм. В този смисъл все по-актуални ще стават въпросите, свързани с тяхното разбиране, обучение, социално включване и трудова заетост.

Именно поради това представеното дисертационно изследване е ценен принос в социално-педагогическата и художествено-творческа теория, и практика, тъй като предлага за обсъждане ключови за ефективността на социално-педагогическия и художествен процес компоненти.

3. Познание на проблема

Дисертацията е резултат на задълбочено проучване на изследвания проблем и сериозен анализ на различните му теоретични и практически измерения. Проучени са основните и необходими теоретични източници по темата. Авторът показва изследователска култура и умения за анализ, като в резултат е налице сравнително пълно изследване, чрез което са очертани основните подходи към арттерапията – от една страна, а от друга – изведени са визуалните модели на експресия и комуникация при лица с двигателни увреждания, интелектуални затруднения и аутизъм. Трябва да се открие достоверното позоваване на отделните автори, както и авторската позиция, макар че на места тя би могла да бъде още по-експлицитно заявена и подкрепена със становища на по-широк кръг от автори, особено у нас (например за арттерапията в контекста на определена теоретична парадигма, за рисунката като диагностичен метод и терапевтична продукция и др.).

4. Методика на изследването

Методиката е адекватна и дава възможност за изследване на различни страни и аспекти на проблема. Концепцията на изследването е добре обоснована, формулираните цел и задачи са конкретно насочени и следват изследователската идея и теза. Основните методи – биографичен, теоретичен анализ, синтез, сравнение, обобщение, моделиране, класифициране, емпирично изследване чрез анкетна карта, статистически методи за обработка и анализ, обхващат основните характеристики на арттерапията като творчески процес и дават възможност за пълноценни изследователски данни и обобщения.

Изследването е проведено за тригодишен период и описва 13 775 занимания по арттерапия, обхващайки както младежи с увреждане (33 ИЛ), така и техните родители (33 ИЛ). Не става ясна обаче времевата рамка – периодичност на сесиите.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд, и приносите

Дисертацията е резултат от отговорно отношение и проявена изследователска упоритост. Налице е завършен труд, в който изследваните проблеми са резултат от стремежа на докторанта да систематизира своя практически опит и да го постави на добра теоретична основа.

Структурата на дисертацията би могла да се преразгледа по посока:

1. Групиране и систематизиране на отделни части от двете глави (например частта "Творческият процес в арттерапията", представен на с. 107 като част от емпиричното изследване, би следвало да намери място в 1 глава), които да завършват със съответно обобщение и/или извод, авторова позиция.
2. Емпиричното изследване би могло по-пълно да отговаря на изискванията за подобен род разработки (извеждане на етапи например и представяне на "обратната връзка", с. 140-142 с оглед доразвиване на теоретичната част, екстраполация).

Необходимо е извеждането на хипотеза на изследването, като и систематизирани критерии и показатели при проведеното емпирично изследване.

Какво е постигнато?

Направено е цялостно теоретично проучване, което очертава различни гледни точки и схващания по отношение на арттерапията (педагогически, социални, психотерапевтични, художествени и т.н.). Налице е познаване на основните концепции, теории и е проявена

необходимата изследователска култура. На тази основа е изведено разбирането за арттерапията като творчески процес, което би могло да бъде авторски дефинирано от социално-педагогическа гледна точка. Това е теоретичния базис, върху който се гради последващото изложение и се концептуализира теоретичната рамка, в която логично се мисли и проектира емпиричното изследователско доказателство. Историчността в разработката прави добро впечатление и реализира идеята за приемственост – представена е историята и значимостта както на арттерапията, така и на общественото отношение към хората с увреждане. Изведени са особеностите на лицата с умствено изоставане, аутизъм и двигателни затруднения – текст, в който докторантката показва умения за представяне на информация от различен дискурс (медицински, когнитивно-поведенчески и т.н.), което би могло да се надгради с концептуален анализ и по-ясна авторова гледна точка. Смятам, че трябва да се открие и ролята на екипността при реализирането на арттерапевтичен процес, което е свързано с идеята за професионализация на специалистите, работещи в полето. Така би се очертала по-пълна картина на разработената проблематика.

Следва също така да се отдели място и теоретично да се разработи понятието "визуални модели на експресия и комуникация", както и принципните особености при лица с увреждания.

Изложението е стегнато, целенасочено, но на моменти е декларативно и не извежда необходимите изводи и обобщения, които да подкрепят теоретичната изследователска идея.

Направеното емпирично изследване е качествено, съдържателно, включвайки и мнението на родителите – това очертава още по-пълно изследваното поле. Въпреки това, би могло да бъде доразвито с **т.нар. case study** за всяко дете, което би постигнало по-задълбочена интерпретация на данните. Резултатите дават възможност да се направят коректни изводи и обобщения, които са правомерни и конкретно насочени, така че да могат да служат за основа на по-нататъшни разработки.

Научната самооценка изразена чрез приносите на труда е правомерна, но би трябвало още по-пълноценно да обобщава постигнатото и то с акцент както към идеята за промяна в социално-педагогическата, художествено-творческа практика за работа с хора с увреждания, така и по посока формулираните модели за визуална експресия и комуникация.

В обобщение биха могли да се открият следните постижения:

- създадена е теоретична концепция за арттерапията като творчески процес в контекста на съвременните педагогически, психологически, философски и социално-педагогически концепции;
- налице е обща концепция, която обосновава авторските идеи;
- изведени са особеностите на визуалните модели на експресия и комуникация на хора с двигателни и умствени затруднения, с аутизъм. Това обогатява възможностите за практическа дейност на различни специалисти (психолози, специални педагози, социални работници, ресурсни учители и т.н.), насочвайки ги към ресурсите на изкуството.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Публикациите са съобразени с изискванията, но биха могли да бъдат разширени и представени в специализираната научна периодика, не само на научни форуми. Всички са по темата на дисертационния труд и са в издания на български език. Вяра Границка представя 3 публикации, които по жанр са научни доклади в сборници от конференции.

Публикациите и дисертационния труд са лично дело на докторантката и представят основните моменти от дисертацията.

7. Автореферат

Авторефератът съответства на дисертационния текст и представя дисертационното изследване по коректен и обобщен начин, но следва да включва и използваната литература.

8. Бележки и препоръки

Освен препоръките в хода на рецензията, основната ми бележка е по отношение на представянето на арттерапията през погледа на една или две терапевтични школи, което би систематизирало усилията на автора и би дало по-ясен анализ на представената продукция. Разминаването между гледните точки на различните школи затруднява и систематизирането на изводите – "Ако стереотипите не се приемат като безнадеждна симптоматичност, а се разглеждат като знаци за или при осъществяване на взаимодействие, това би дало ключ за преодоляването им" (с. 166) е механизъм, свързан със симптома-страдание на детето с увреждане, който през погледа на психоанализата ни помага да го разберем.

Трудът би спечелил с представянето на съответна програма за арттерапевтични сесии и изясняване на професионалната рамка. От друга страна, добре би било да се обособят части, свързани: със систематизиране на модел на експресия и комуникация на хора с увреждане; с

лицензирането на арттерапевти (различията с часовете по рисуване например) и разработването на професионален профил, основни роли и дейности; особеностите на работата с родителите. Ако фокусът не е терапевтичен, друга алтернатива е да бъде променено заглавието, заменяйки арттерапия със "социално-педагогическа работа чрез изкуство" например. Това би довело до единен контекст и съответен професионален език, заменяйки например "занимания по арттерапия" (с. 63) със "сесии".

Направеното изследване сред родители би спечелило повече ако е насочено не само към фактите около арттерапевтичния процес (например: "Посочете начина, по който се информирате за целите и задачите на арттерапията"), но и към по-дълбинни сфери на проучване (свързани с интересите, личностните особености на младежите, промяната и т.н.).

Желателно е публикуване на части от дисертацията във водещи периодични издания. Ако дисертационният труд се предложи за отпечатване, което убедено препоръчвам на автора, е целесъобразно да се направят някои разширения и доуточнения на теоретичния анализ, засягащ определена парадигма, както и по-дълбинен анализ на арттерапевтичната продукция. Това зависи от избора на автора за цялостна концепция – терапевтична или социално-педагогическа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Въз основа на проявените качества и умения за самостоятелно научно изследване, на доказаните научни приноси и оригинални постижения, давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен "доктор" на Вяра Колчова Границка

05. 05. 2014 г.

доц. д-р Моника Богданова